

Fogyasztó kúra

Környezeti nevelési modulgyűjtemény a fenntartható fogyasztásról

Ezzel a címmel jelentetett meg – elsősorban felső tagozatos gyerekekkel foglalkozó pedagógusok számára – egy több mint 300 oldalas kiadványt a Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány. A könyv címe frappáns nyelvi játékon alapul, hiszen egyrészt a fogyasztóról (a vásárlóról, a fogyasztói világ polgáráról) szól, másrészt arról, hogy „fogyasztani” (csökkenteni) kellene a fogyasztásunkat, mert a Föld már nem bírja sokáig ezt a tempót.

Mielőtt belekezdenénk a könyv részletes bemutatásába, meg kell állnunk egy kicsit az elnevezéseken. Hogy’ is van az, hogy egy szervezet „környezeti nevelési” is meg „ökoturisztikai” is? És miért „környezeti nevelési” a modulgyűjtemény, ha egyszer a „fenntartható” fogyasztásról szól? Mintha keverednének kicsit a kifejezések! Ez nem a könyvet kiadó szervezet hibája, hanem egy fogalom fejlődési folyamatának vagyunk tanúi.

Az ökoturizmus szóval van a legkevesebb gond, bár maga az ökoturizmus bizony megérdemelne egy alapos elemzést, hogy szerte a világban mit értenek rajta egyáltalán, s hol mennyire „öko”. Tudomásul kell vennünk, hogy a turizmus általában az egyik leginkább környezetterhelő „iparág”; még a komolyan vett ökoturizmus is legfeljebb csak mérsékelheti a turizmus okozta környezeti károkat. Az egyetlen igazán környezetvédő turizmus – szélsőségesen fogalmazva – az, ha minél kevesebbet és minél kevesebben megyünk a még viszonylag érintetlen természetbe.

Visszatérve a szavakra: abban semmi probléma nincs, hogy a Magosfa a környezeti nevelés sok-sok részterülete közül éppen az ökoturizmussal foglalkozik kiemelten. Azt tanítják (pl. az évek óta folyó, sikeres „terepi vezető” képzéseiken), hogy miként lehet minél

Fogyasztó kúra.

Környezeti nevelési modulgyűjtemény a fenntartható fogyasztásról

(Szerk.: Neumayer Éva és Zentai Kinga)

Magosfa Alapítvány, 2010.

környezetbarátabb módon megismerni és másokkal megismertetni a szabad természetet.

Problematisabb azonban a „környezeti nevelés” meg a „tanulás a fenntarthatóságért” fogalmak értelmezése és egymáshoz való kapcsolatuk tisztázása.

Száz éve elődeink természetvédelmi oktatásról beszéltek, s ez alatt lényegében az élővilág védelmét értették. Az 1970-es években a környezetvédelmi oktatás-nevelés kifejezést használtuk, s ez az élő és élettelen természet védelmére nevelést jelentette. A képviselői is elsősorban biológiatanárok és természetvédők voltak. Azután fokozatosan szélesedett a fogalom jelentése; kiderült, hogy a (legszélesebb értelemben vett) környezetünkkel való harmonikus együttéléshez az egészséges ember-természet kapcsolattal együtt az egészséges ember-ember kapcsolatra nevelés is szükséges. Megjelentek tehát a humán és társadalmi szempontok is. Maga a „környezeti nevelés” kifejezés (amely egyébként pontosan megfelel a széles körben használt angol kifejezésnek: *environmental education*) az 1980-as években kezdett terjedni, s eleinte nem sokban különbözött a természetvédelmi neveléstől. Aztán fokozatosan egyre elfogadottabbá vált – s ma már szinte evidencia –, hogy ha környezeti nevelést mondunk, akkor a „környezet”-be beleértjük mind a természeti világot (ami „magától olyan”), mind az ember-alkotta anyagi világot (a tárgyi környezetet), mind a társadalmi-kulturális környezetet (a másik embert). A környezeti nevelés tehát ma „a körülöttünk lévő Világgal való minél harmonikusabb együttélésre” nevelést jelenti.

Végző soron környezeti kultúrára szeretnénk nevelni tanítványainkat, gyermekeinket. Ez pedig magába foglalja a környezet tényleges védelmét is, de annál lényegesen több, főleg összetettebb, gazdagabb, komplexebb. A környezeti kultúra ugyanis: életmód, gondolkodás- és viselkedésmód, védelem, fejlesztés, okos és mértéktartó fölhasználás.

A környezeti nevelés tehát: a Föld-védelemre nevelés. Ökológiai nevelés a szónak abban az eredeti (ó-görög) értelmében, ahogy az oikosz „házat, lakhelyet, templomot, hazát, hont, istállót, fészket, tanyát, háztartást, gazdálkodást, családot, nemzetséget” egyaránt jelent. A környezeti nevelő szerint a Föld a mi oikosz-unk (azaz házunk, templomunk, hazánk, családjunk stb.), s ennek a jó gazdáivá kell nevelődnünk.

És mi a helyzet a fenntarthatósággal meg a fenntarthatóságra neveléssel (amely más formában: tanulás a fenntarthatóságért)? Hazánkban az elmúlt évtizedben – a „sustainability” és az „education for sustainable development” kifejezések kicsit nehézkes fordításaként – olvashatunk egyre gyakrabban ezekről.

A fenntarthatóság gondolata nem annyira tartalmában, mint inkább hangsúlyában más, mint a környezeti nevelés. Azt hangsúlyozza, hogy a természeti, gazdasági és társadalmi kérdéseket együtt kell kezelni. Igaza is van! Persze azok számára, akik a környezeti nevelést a fenti, tág módon értelmezik, ez nem újdonság. Számukra nyilvánvaló, hogy a fenntarthatóság tanulása csak a természeti és társadalmi folyamatok szerves egységben való látásmódjával lehet eredményes. Ők eddig is a jövőben gondolkodást, a tartamosságot (vagyis a fenntarthatóságot) tartották szem előtt – csak nem ezzel a szóval fejezték ki. Ennek ellenére fontos az új fogalom bevezetése abból a szempontból is, hogy kiderüljön:

nem egyszerűen a környezetünk szépségéről, épségéről van szó, hanem sorskérdésről. Arról, hogy egyáltalán folytatható-e – s ha igen, hogyan – az emberi lét ezen a Földön.

A fenntarthatóság pedagógiája tehát a környezeti nevelés kibővült tartalmára épül, továbbá egybekapcsolódik a globális és állampolgári neveléssel, ide értve a jogi-etikai, a fejlődésre, a béke megteremtésére és a környezeti erőforrásokkal való gazdálkodásra irányuló nevelési törekvések körét is.

A *kiadványnak* sok pozitívuma van: imponáló rendszerezettség, alapos kidolgozás és korszerű szemléletmód. Tartalmi lényege: a fenntarthatóság tanulásával kapcsolatos iskolai foglalkozások „forgatókönyvei”. Szerkesztését tekintve figyel az iskolai használatra: úgy van tagolva, hogy tanórákba is beilleszthető. E mellett erdei iskolában, táborokban, terepgyakorlatokon stb. is kiválóan alkalmazható.

A könyv öt fejezetből áll, s a fejezetek 8–12 modulból:

I. Környezetünk rendszerei (1. Az esőerdők világa, 2. Erdei vizsgálódások, 3. Klímaváltozás és közlekedés, 4. Lakóhelyünk és a klímaváltozás, 5. Édesvíz szűkében, 6. Ivóvizünk, 7. Forrás örökbefogadása, 8. Földből kapott energia, 9. Légből kapott energia).

II. Életmód (1. Ökolábnym avagy mennyi jut a tortából, 2. Használd újra! – a hulladékokról, 3. Tájékvacsora után – élelmiszerek csomagolása, 4. Mosás egykor és ma, 5. Gyógynövények, 6. Csokoládé és kakaó, 7. Szó-rakózz!, 8. Állandó készülségben – a mobiltelefonokról, 9. Lak(k)berendezés).

III. Élelmiszer (1. Nulla kilométeres vacsora, 2. Az idény reneszánsza, 3. Szóló szőlő – mosolygó alma – gyümölcsök tájfajtái, 4. Vadon termő ennivalók, 5. Egészséges tartósítás, 6. Öngyógyító kiskert, 7. Hazai méz, 8. A kenyér és a kovász, 9. Lila tehének – a szerves trágyáról, 10. A banán útja, 11. GMO – génpiszkálás, 12. Meatrix).

IV. Vásárlás (1. Vásárlás tudatosan, 2. Fogyasztási szokások, 3. (M)érték kell, 4. Fair trade termékek, 6. Alkudozás, 7. Cipőt a cipőboltból – a reklámokról érzékletesen, 8. Muszáj suliba járni? – gyermekmunka, kínai termék).

V. Önfenntartás (1. Dédanyáink háztartása, 2. Lassú konyha, lassú város, 3. Lassú ünnep, 4. Kaláka, komatál, 5. Tejtermékek házilag, 6. Festőnövények, 7. Papír, papírkészítés, 8. Csináld magad – gubacstinta, 9. Bolt nélkül: túlélőkaland?).

A fenti felsorolásból kiderül, hogy az öt fejezet összesen közel 50 modult tartalmaz.

Minden modul egy mottóval (vers, novellarészlet, vicc, közmondás, népdal stb.), valamint olyan áttekintéssel indul, amely rövid rápillantással is eligazítja az olvasót, hogy az a modul olyan-e, amelyet éppen keres. Ez a tájékoztató rendszer – nagyrészt ikonok segítségével – a következőkről nyújt információt: az elsődlegesen és másodlagosan javasolt korosztály, az előkészítés és megvalósítás időszükséglete, esetleges évszakfüggés, a fejleszhető kulcskompetenciák, a NAT-hoz és a tantárgyakhoz való kapcsolódás. Kulcsszavakat is megad, amelyek az adott modul középponti fogalmait jelölik.

A modulok szerkezete: az adott témakör tartalmi áttekintése, a célok meghatározása, a foglalkozáshoz szükséges eszközök és anyagok listája, az előkészületek lépései, a megvaló-

sítás helyszínével kapcsolatos megjegyzések, s végül a gyerekek mindennapi életéhez való kapcsolódási pontok. Külön érdem, hogy a szakmai háttérrel felvázoló leírások szakmailag alaposak és pontosak; szinte pedagógus-továbbképzés funkciójuk is van.

A modulok *foglalkozásokból* épülnek föl. A foglalkozások 5–60 perces (zömmel 10-20-30 perces) gondolati egységek. Az egyes foglalkozásokhoz (ha szükséges) még a diákok feladatlapja és a tanár segédlapja is ki van dolgozva.

A foglalkozások módszertanilag nagyon változatosak. Rengeteg tevékenység, diákaktivitás, játék, utánajárást igénylő rejtvény, drámapedagógia, kreativitást igénylő teendő, a diákokat saját életükkel és szokásaikkal szembesítő feladat van bennük. Ily módon a könyvet használó pedagógus módszertani kultúrájának gazdagítására is szolgál.

Nézzünk meg részletesebben egy modult! Legyen pl. a II/1., amelynek az a címe, hogy „Ökolábnym, avagy mennyi jut a tortából”.

A „mennyi jut?”-ra rímel a mottó, amely jelen esetben egy vicc:

„A cigányzenekar egész este húzza a nótát egy falusi lakodalomban, de az új brácsás az osztzkodásnál nem kap a gázsiból.

– Hát nekem nem jár? – vonja kérdőre a társait. Mire azok:

– Járnai jár, csak nem jut!”

Ha belegondolunk, a vicc sokkal mélyebb értelmű, mint első pillanatra gondolnánk. El kell gondolkodnunk azon, hogy kinek mi jár, és kinek mi jut. Jár-e minden embernek tiszta ivóvíz? És jut-e? Jár-e nekünk, magyaroknak, hogy másfélszer akkora (ökológiai) lábon élünk, mint amennyi a természeti kapacitásunk?

Az elsősorban érintett évfolyam a 7., de adaptálható a 6. és 8-ra is.

A teljes tevékenység 30 perc előkészületet igényel, s az öt leírt foglalkozás teljes időtartama 80 perc.

Fejleszti az anyanyelvi, matematikai, természettudományos és szociális *kulcskompetenciákat*.

A NAT *műveltségi területei* közül kapcsolódik a következőkhöz: Ember és társadalom; Ember és természet; Földünk és környezetünk; Életvitel és gyakorlati ismeretek.

Az érintett kerettantervi *tantárgyak*: osztályfőnöki, földrajz, etika, közgazdaságtan.

Kulcsszavak: ökolábnym, természeti erőforrások, életszínvonal, népesség, igazságosság.

A foglalkozások összefoglalója

	Cím	Módszer	Idő	Munkaforma	Helyszín
1.	Őzjáték	szimuláció	10'	nagy csoport	tetszőleges
2.	Aki kapja, marja	szimuláció	5'	nagy csoport	tetszőleges
3.	Nemzetek képviselői	becslés, számolás	35'	egyéni	tetszőleges
4.	Országom nyoma	irányított beszélgetés	10'	egyéni v. nagy csoport	tetszőleges
5.	Befejezés – Igazságos osztozás	irányított beszélgetés	20'	nagy csoport	tetszőleges

A modul vázlata, ahogyan azt fentebb, általánosságban már jeleztük:

- 1) Ad egy rövid tartalmi összefoglalást;
- 2) Megfogalmazza a közvetlen célokat. Jelen esetben: „Az ökolábnyom fogalmának megismertetése. Annak felismertetése, hogy jelenleg többet fogyasztanak a „Föld nevű tortából”, mint amennyi nekik járna, ha igazságosan osztanánk el a Föld javait. Gondolkodás az igazságosság fogalmáról.”;
- 3) Listázza a szükséges eszközöket és anyagokat;
- 4) Leírja a szükséges előkészületeket;
- 5) Ajánlást tesz a terem elrendezésére [ami itt nem más, mint hogy „Lehetőleg körben üljenek a gyerekek, középen egy nagyobb szabad tér legyen, ahol állva mindannyian kényelmesen elférnek.”] és
- 6) Felvillantja a feladatoknak a gyerekek valóságos életéhez való kapcsolódási pontjait.

A *Háttér* nagyon alapos szakmai információkkal szolgál az ökológiai lábnyom fogalmáról, értelmezéséről.

Ezután következik az egyes foglalkozások pontos, *részletes leírása*. Végül további ötleteket kapunk másfajta megvalósításokra, listát a kapcsolódó modulokra, a vonatkozó irodalomra és hasznos honlapcímekre.

A *Diákoldal* érdekes olvasmányt kínál a gyerekeknek. A *Pedagógusoldal* kiegészítő szakmai információkkal (térképek, grafikonok, táblázatok) gazdagítja a tanár ismereteit az ökolábnyomról.

Kis, másolható kártyák formájában 32 ország adatai találhatóak az ökolábnyommal, ökológiai kapacitással, a túlhasználattal mértékével, a HDI (Human Development Index) értékével stb. kapcsolatban.

Ez az a ritka könyv, amelynek az előszavát is érdemes elolvasni, s a Függelék is nagyon érdekes.

Az *Előszó*t Tomcsányi Zsófia és Vásárhelyi Judit jegyzi. Szemléletformáló írás. Akár még a fenntartható vásárlás lényegét is meg lehet belőle érteni. A fenntartható fogyasztás arany szabályai („ökölszabályai”) az előszó szerint a következők:

- *Elegendőség*; vagyis a kérdés, hogy valóban szükségünk van-e valamire. Ez kiváló alkalom arra, hogy tudatosítsuk magunkban a különbséget a „szükség” és az „igény” között. Ez a kettő ugyanis igen gyakran szinonimaként hangzik el, pedig távolról sem azok. Éppenséggel az a probléma, hogy szükségletnek tekintünk olyan dolgokat is, amelyek pedig csak vágyak, igények, óhajok – vagy pusztán kényelmi megszokások.
- *Kiválthatóság*; azaz valamilyen terméknek vagy szolgáltatásnak egy másik, kevésbé környezet- és társadalomterhelő termékkel vagy szolgáltatással való helyettesítése.
- *Rethink, reuse, recycle*; azaz csak azt vegyük meg, ami valóban szükséges, azt viszont többször és sokáig használjuk, s végül szelektíve gyűjtsük és hasznosítsuk újra.

- *Méltányos fogyasztás*; azaz olyan termelésből származó termékek előnyben részesítése, amelynek révén a nyereség (méltányos része) helyben – az adott országban és az adott termelőnél – marad.
- *Lokalitás*; azaz a helyi anyag- és energiaforrások és helyi szolgáltatások előnyben részesítése, s ezzel együtt a gazdasági élet lehetséges mértékű decentralizálása.
- *Egészségesség*; azaz a gyártó, a felhasználó és a felhasznált állatok egészségére való odafigyelés, s ennek követése.

A *Függelék* egyáltalán nem mellékes! Igen hasznos index-gyűjtemény, amely rendkívül megkönnyíti a keresést, a könyv használatát.

Megtaláljuk benne például a *kulcsszavakat*. Ez az „alapanyagok”-tól a „zöldség-termesztés”-ig ábcérendbe szedve megadja azokat a szavakat, amelyek a könyv főbb tartalmi területeit jelzik, s mindegyikről megtudjuk, hogy mely modul, mely foglalkozásaiiban szerepelnek. Összesen több mint 200 kulcsszó van a listában. Például a *mosószóda* csak egyben szerepel (a II/4. modulban), de a csomagolás háromban is (II/2., II/3. és IV/7.).

Két teljes oldalas táblázat mutatja a *modulok kerettantervi kapcsolatait*. Azt, hogy az egyes modulok a kerettanterv mely tantárgyaihoz kapcsolhatók. Innen kikereshetjük, hogy az angol nyelv, a biológia, az ének-zene, az etika, a fizika, a földrajz, a hon- és népismeret, a kémia, a közgazdaságtan, a magyar nyelv és irodalom, a matematika, az osztályfőnöki, a rajz és vizuális kultúra, a társadalomismeret, a technika, a természetismeret és a történelem tantárgy tanításában mely modulok alkalmazhatók.

A könyvnek nem elsősorban szakmai ismeretek átadása a célja, hanem – legalább ennyire, ha nem még jobban – a diákok (és persze a tanítók-tanárok) szemléletének formálása. Ezért érthető, hogy a kerettanterv tantárgyaihoz való kapcsolódások száma nemcsak a biológia, a földrajz, a technika és természetismeret tárgyak esetén nagy, hanem például kiemelkedően sok az osztályfőnöki kapcsolatok száma, és sok helyen van a táblázatban jel a magyar és a történelem tantárgyak kazettáiban is.

Külön táblázat van arról, hogy *hányadik osztályokban alkalmazhatók* elsősorban az egyes modulok. Felső tagozatról lévén szó, értelemszerűen csak az 5., 6., 7. és 8. osztály szerepel a táblázatban. A szerzők mindegyik modul esetében egy évfolyamot jelölnek meg mint elsődlegesen ajánlott osztályt, elsősorban a téma nehézsége, a fejlődéslélektani sajátosságok figyelembe vétele alapján.

Többoldalas táblázat mutatja az alkalmazott *módszereket*. Ezeket a szerzők nemcsak modulokra, hanem a modulokon belüli foglalkozásokra lebontva is megadják. Ez érthető, hiszen az egy modulon belüli tevékenységek tartalmilag kapcsolódnak egymáshoz, módszertanilag lehetnek egészen eltérőek. A táblázatban a szerzők 18 alkalmazott módszert különböztetnek meg. Ezek: 1. alkotás, 2. becslés, számolás, 3. csapatmunka, 4. elemzés, 5. érvelés, 6. érzékszervi gyakorlat, 7. hanganyag/film, 8. irányított beszélgetés, 9. játék, társasjáték, 10. kutatás, 11. összegzés, 12. ötletelés, 13. rendszerezés, 14. szerepjáték, 15. szimuláció, 16. szöveg- és fogalomértés, 17. tervezés, 18. tudáspróba.

Ez a módszerfelsorolás elég heterogén, de ez nem csoda. Egyszerűen praktikus szempontok alapján készült lista. Nem elvi-elméleti szinten akarja rendszerbe foglalni a fenntarthatóságra nevelés módszereit, hanem „csak” eligazítani akarja a pedagógusokat, hogy mégis miféle tevékenység az egyes foglalkozások alapja. És a lényeg az, hogy ez a felsorolt 18 féle módszer mindent felölel a leghagyományosabb szövegértelmezéstől a legmodernebb szimulációig.

És végül, de nem utolsósorban, a függelék azt is jelzi egy kétoldalas táblázatban, hogy a közel 50 modul mindegyike mely más modulokhoz kapcsolódik tartalmilag. Alig van a modulok között olyan, amely csak egy vagy két másikhoz kapcsolható. A többségük 6-8, a „csúcstartó” 14 másik modullal is kapcsolatban van. A keresztkapcsolatok gazdagságára jellemző, hogy nemcsak az öt fő fejezetben belül vannak tartalmi összefonódások, hanem számos példa van arra, hogy egy II. fejezetbeli modulnak a többi azonos fejezetbeli modulon túl a III., a IV. és az V. fejezetben is vannak „párjai”. Ez a kereszthivatkozási táblázat óriási segítség a pedagógusnak, így szabadon tervezheti meg a modulok sorrendjét. Eldöntheti, hogy az adott fogalomkör mélyítését melyik másik modulon folytatja.

A könyv – összhangban a tartalmi üzenetével – újra-papíron és fekete-szürke nyomással jelent meg. Mégis izléses, és kedves is a hol informatív, hol jó hangulatú képek révén.

A Magosfa Alapítvány elérhetőségei: www.magosfa.hu; magosfa@magosfa.hu

Victor András